

Wstęp

Prezentowany tom to w większości owoc II Sympozjum Dziejów Biurokracji. „W większości” ponieważ, podobnie jak poprzednio, publikację traktujemy jako pracę zbiorową, do której przyjmujemy także takie teksty, które nie były wygłaszane w postaci referatów, i na odwrót – jak to zwykle bywa – nie wszystkie referaty ogłoszone na sympozjum znajdują swoje rozwinięcie w postaci artykułów.

II Sympozjum Dziejów Biurokracji, jako wspólne przedsięwzięcie Zakładu Archiwistyki Instytutu Historii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie i Zakładu Historii Średniowiecznej i Archiwistyki Instytutu Historii Akademii Podlaskiej w Siedlcach, odbyło się 19 września 2008 r. w Roskoszy koło Białej Podlaskiej. Tym razem organizatorzy zaproponowali skupienie szczególnej uwagi na trzech głównych problemach badawczych: propozografii elit urzędniczych, technikach biurokratycznych oraz ewolucji prawa administracyjnego. Mimo interdyscyplinarności zagadnień, na nasze zaproszenie odpowiedzieli jedynie historycy, klasycznie prezentując zagadnienia biurokratyczne XIX i XX wieku. Zaproponowaną przez nich tematykę wystąpień organizatorzy zgrupowali w trzech blokach: *Style administrowania, Dokumentowanie czynności urzędowych, Struktury i ludzie*.

Na potrzeby niniejszej publikacji tekstem nadano układ chronologiczny z wyjątkiem artykułu dr. hab. Ryszarda Polaka o biurokracji w historiozofii Feliksa Konecznego, który postanowiliśmy umieścić na początku. W ten sposób nie tylko uhonorowany został najwybitniejszy polski historiozof, ale i poziom sublimacji jego myśli o biurokracji (co prawda dla Konecznego była ona jedynie produktem i narzędziem określonych cywilizacji). Szczegółowego opisu funkcjonowania administracji dokonał on w kilku cywilizacjach: łacińskiej, bizantyńskiej, turańskiej, żydowskiej i chińskiej. Nasz uczyony uważał, że tylko cywilizacja łacińska sprzyja funkcjonowaniu różnorodnych instytucji społecznych służących rozwojowi jednostek ludzkich, a administrowanie krajem nie jest w niej uciążliwe dla obywateli. W innych zaś cywilizacjach administracja przeradza się w „biurokrację”, która ogranicza swobodne działania ludzi we wszystkich dziedzinach życia i staje się zaczynem upadku państwowości. Tak więc, co znamienne, jakość biurokracji jest papierkiem lakmusowym dla danego społeczeństwa – czy nadal (lub wreszcie) jest ono częścią cywilizacji łacińskiej?

Dwie następne prace dotyczą okresu wczesnonowożytnego, czyli teoretycznie prebiurokratycznego. Jednak lektura rozwiewa wszelkie wątpliwości co do związków z problematyką tomu. Waclaw Gojniczek pokazuje stosowanie ówczynie po-

wszechnej formy kancelaryjnej, jaką była księga wpisów w księstwie cieszyńskim. Natomiast Barbara Kalinowska-Wójcik opisuje administrację dóbr pszczyńskich, która w XVIII wieku stanowiła bardzo rozbudowany i zbiurokratyzowany aparat. Ciekawy tekst autorski jest jednak jedynie wstępem do zasadniczej części pracy, którą jest tytułowa *Instrukcja dla pisarza miejskiego Bierunia z 1753 roku*

Kolejne teksty dotyczą już wieku XIX. Prof. Alicja Kulecka przekonuje nas, że archaiczne narzędzie zarządzania, jakim był objazd, funkcjonował doskonale w państwie bez parlamentarnych mechanizmów kontroli. Tym niemniej Autorka pokazuje ewolucję objazdu i jego korelację zarządzaniem za pomocą pisma. Joanna Kowalik w artykule poświęconym zarządowi i zarządzaniu dobrami prywatnymi na przykładzie Radzyna przedstawia deprecjonowany w poprzedniej epoce wpływ właścicieli na sukces gospodarczy dóbr. Opisywany zarząd jest przykładem biurokracji w majątku prywatnym, częściej kojarzonym z fabryką niż z majątkiem ziemskim. Ks. dr Paweł Wolnicki analizując rolę dziekana w obiegu informacji, a co za tym idzie – rządzeniu państwem i Kościołem.

Kolejnych kilka tekstów osadzonych jest w świecie biurokracji rosyjskiej. Mamy tu do wyboru zarówno lokalny konflikt wywołany przez skłóconych ze sobą urzędników rosyjskich w prowincjonalnym Hrubieszowie, jak i świat wielkich dygnitarzy Imperium Obercenzorów w artykule Henryka Bałabucha. Systematyczną charakterystykę pracowników jednego urzędu – Chełmskiej Dyrekcji Naukowej – daje Dariusz Szewczuk, a Jeleni Wiktorowna Iwonina przedstawia dzieje Rosyjskiego Banku Państwowego, którego powstanie i rozwój tak zamiennie wpłynęły m.in. na Bank Polski. Dwie inne prace wprowadzają nas w tajniki źródeł dyplomatycznych: Artur Górak prezentuje przebieg reformy Kancelarii Gubernatora Lubelskiego w oparciu o książkę, w której kierownik tego urzędu zapisywał swoje polecenia, a Mariusz Kulik charakteryzuje dokumenty, na podstawie których można odtworzyć karierę oficera armii carskiej.

W tomie znajdziemy też obszerny i ciekawy artykuł autorstwa Sabiny Rejman. Autorka z pieczołowitością odtwarza aspekty długotrwałego kryzysu związanego z wyborem burmistrza w Rzeszowie: konflikt, walkę stronnictw i rozwiązanie.

Część XX-wieczna zawiera dziewięć artykułów, których tematyka dotyczy wszystkich trzech bloków stworzonych przez organizatorów na potrzeby Sympozjum. Marek Sioma przedstawia postać ministra spraw wewnętrznych II RP gen. Sławoja Składkowskiego na niwie działalności administracyjnej.

Kolejne dwa artykuły dotyczą kwestii archiwalnych. Tomasz Matuszak zajął się osobą znanego piotrkowskiego historyka, archiwisty i publicysty Adama Feliksa Próchnika, przy tym członka POW, uczestnika walk o Lwów w 1918 roku, który przeszedł wszystkie szczeble kariery archiwalnej: od asystenta archiwalnego aż po funkcję dyrektora w Archiwum Państwowym w Piotrkowie. Z kolei Robert Degen snuje rozważania o wpływie pracowników archiwów państwowych na konfigurację biurowości administracji w Polsce po 1918 roku. Jego „garściami sypane uwagi” koncentrują się na problemie rozwoju nadzoru archiwalnego nad biurowością.

Grzegorz Joniec w artykule *Wojewódzki Urząd Informacji i Propagandy w Lublinie w latach 1945-1947. Struktura organizacyjna i obsada personalna* prezentuje początki jednego z dwóch głównych filarów systemu komunistycznego – propagandy. Zgłębia jej funkcje, szczegółowo omawia strukturę organizacyjną odpowiedzialnego urzędu, a także jego obsadę personalną. Wymiar, po części propagandowy, a szczególnie legitymizacyjny, miało uznanie przez władze sowieckie w Polsce przedwojennego prawa administracyjnego. Dlatego też w sierpniu 1944 roku przywrócono w Polsce urząd wojewody jako przedstawiciela rządu i szefa administracji ogólnej na terenie województwa. Mirosław Szumiło charakteryzuje kryteria obsady tego organu i okręgowych pełnomocników rządu, kreśląc zarazem portret zbiorowy 41 osób pełniących te funkcje w pierwszych pięciu latach tzw. Polski Ludowej. Innym aspektem kształtowania kadr urzędniczych tego okresu zajął się Tomasz Osiński. W jego artykule problemem badawczym jest wartość „listy kwalifikacyjnej” jako narzędzia weryfikacji urzędników. Oparciem dla jego badań jest przykład pracowników Okręgowego Inspektoratu Ochrony Skarbowej w Lublinie i podległych mu jednostek terenowych. Pytanie natury ogólnej stawia sobie w kolejnym artykule Wiesław Charczuk: czy za modelem resortowej biurokracji stali rodzimi autorzy, czy oficerowie sowieccy wzorujący się na kancelarii NKWD i *Smiersz*? Próbuje dać na nie odpowiedź Autor prezentuje mechanizm sowietyzacji biurokracji polskiej na przykładzie dokumentów wytworzonych przez komunistyczny aparat represji, zdeponowanych w oddziałach Instytutu Pamięci Narodowej.

Kolejny artykuł dotyczy także okresu PRL, choć „akcja” rozgrywa się daleko poza jego granicami. Punktem wyjścia artykułu Tomasza Czarnoty pt. *„Dyktatura oświecona”*. *Problematyka organizacji i zarządzania w Instytucie Literackim w Paryżu*, jest stwierdzenie Zofii Hertz, że w Maisons-Laffitte nie ma i nigdy nie było biurokracji. Czy wobec tej informacji zasadne jest doszukiwanie się w Instytucie Literackim jakichkolwiek cech tworu biurokratycznego? Porównanie modelowych założeń teorii Maxa Webera z obserwacjami stosunków panujących w oficynie Jerzego Giedroycia staje się podstawą tych dociekań.

Ostatni tekst, autorstwa Dariusza Magiera, traktuje o organizacji aparatu wykonawczego najniższego organu władzy państwowej PRL i podstawowego organu samorządu społecznego – naczelnika gminy. Na przykładzie Urzędu Gminy w Ulanie-Majoracie, posługując się regulaminami organizacyjnymi z lat 1979-1980, Autor porównuje organizację urzędu gminy i jego działalność kancelaryjną w okresie zwykłym oraz w hipotetycznych warunkach wojennych.

Nieustające zainteresowanie, z jakim spotyka się omawiana problematyka, zachęciło Instytuty Historii: Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej i Akademii Podlaskiej do kontynuowania spotkań badaczy biurokracji. Kolejne odbędzie się w Siedlcach 19-20 czerwca 2009 r. Powołano też stronę internetową z informacjami na temat kolejnych Sympozjów www.biurokracja.org.pl. W przyszłości na stronie będą zamieszczane materiały źródłowe do dziejów biurokracji. Pierwszy projekt zakłada

Wstęp

opublikowanie cyfrowych wersji podstaw prawnych funkcjonowania administracji Imperium Rosyjskiego.

Organizatorzy serdecznie dziękują wszystkim życzliwym, pomocnym i zaangażowanym w organizację II Sympozjum Dziejów Biurokracji oraz w wydanie drukiem niniejszego tomu. Na szczególną wdzięczność zasługuje życzliwość okazana wspomnianej inicjatywie przez dziekana Wydziału Humanistycznego UMCS prof. dr hab. Henryka Gmiterka i dyrektor Instytutu Historii tego uniwersytetu prof. dr hab. Annę Sochacką. Należy też podkreślić istotny wkład dr. Tadeusza Pawelca reprezentującego Podlaską Fundację Wspierania Talentów w Białej Podlaskiej. Ponadto redaktorzy tomu składają podziękowania recenzentom (w kolejności recenzowanych epok): prof. dr. hab. Krzysztofowi Skupieńskiemu, prof. dr. hab. Janowi Lewandowskiemu i prof. dr. hab. Andrzejowi Gilowi.

Artur Górak i Dariusz Magier